

1925 чылдың август 31-де
үлүп эгелээн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

№2
(18589)2015 чылдың
январь 13
вторник

Садар өртээ хостуг

<http://shyn.ru>shyntuva@mail.rushyntuva@yandex.ru

ЯНВАРЬ 13 – Россияның Парлалга хүнү

ДӨРТКҮ ЭРГЕ-ЧАГЫРГА БАЙЫРЛААН

Тываның Баштыңы Ш.Кара-оол биле хоочун журналист Т.Хертек.

Эрткен дыштаныр хүннерде Россияның Парлалга хүнүн Тываның массалыг информация чепсектериниң ажилдакчылары байырлап эрттирген.

Байырлыг хуралды Тываның Чазак Баштыңы Ш.Кара-оол журналистерге база парлалга ажилдакчыларынга профессионал байырла-лы-биле байыр чедирип ажыткан. Дараазында парлалга болгаш телерадиокомпания ажилдакчыларын: «Шын» солунунун корреспондентизи А.Соянны Чазак Баштыңының өөрүп четтиришкини-биле, ААН «Тываполиграфтың» ажилдакчызы В.Ховалыгны, «Тувинская правда» солунунун килдис редактору Е.Кривдикти, фотокорреспондент В.Шайфулини, Чазактын парлалга албанының даргазы А.Ензакты Чазак Баштыңының Хүндүлел бижиктери-биле шаңнаан. Массалыг информация чепсектериниң шугумунга хөй чылдарда үре-түннелдиг ажылы дээш Тывада билдингир алдар-аттыг хоочуннарны: Е.Д.Танованы, М.А.Хадаханэни, Т.П.Хертекти, Д.Д.Сотпаны, В.Б.-Х.Монгушту, В.О.Кууларны, Л.Х.Иргитти, Ю.В.Сучковту, Р.В.Тас-оолду, А.И.Чымбаны, В.Ф.Чадамбаны, Д.Т.Дамба-Хууракты Тыва Республиканың 100 чылынга тураскааткан юбилейлиг медальдар-биле шаңнаан.

Дараазында чыл санында журналистер аразында эртип турар «Чонар-даш бийир» мөөрейиниң тилекчилерин илередип үндүрген. Олар кымнарыл дээрже: «Тайбың дээрниң адаанга чуртта, оглум» деп фотофактының автору К.Афанасьева, «Эң эки интервью» дээш Т.Верещагина, публицистикага «Тувинская правда» солунунун корреспондентизи Е.Чадамба, «Новый век» телеканалдың корреспондентизи К.Самохвалов, электроннуг парлалгага «Тыва дугайында 60 секундада» деп дамчыдылганы биле «Чаңгыс чер-чурттуглар» деп радиодамчыдылганы дээш Р.Казачакова, радиосюжеди дээш Д.Д.Ынаалай олар тилекчилер болганнар.

Бистиң корр.

В.ШАЙФУЛИНИННІҢ тырттырган чуруу.

Байыр чедиришкини

Тываның массалыг информация чепсектериниң хүндүлүг ажилдакчылары!

Силерниң профессионал байырлар-нар-биле чүректин ханызындан чегерген байырывысты хүлээп ап көрү-с!

Россияның Парлалга хүнүн улуг улуг информастыг делгеминиң чаң-аай чоруун болгаш Россияның ха-матыларының конституция езугаар эргелериниң бирээзи — сөстүн туунун күүселдезин каттышкан кү-нишкиннери-биле хандырып турар ы-аңгы мергежилдиг кижилер бөгүн идегеп турар.

Журналистика — социал харысал-ыг база бир мергежилдериниң би-зи. Хөй-ниитиниң саналын хевирлеп тузанының, сагыш-сеткилдин бол-мөзү-шынарның эртинелерин чыы-ың, өзүп олар салгалды кижизиде-иң чугула чепсектери солун, радио, эвидение, Интернет болур.

Тываның массалыг информация чепсектериниң ниити-российжи агым-аайы-биле сайзыравышаан, ниити-политиктиг турум чорукка болгаш тиг хөй националдыг чонувустун нежилгезинге идиг бербишаан, публиканың сайзыралына көскү шышкынны кирип, төрөөн булу-н амыдыралында болуп турар бо-шкуннарны чогуур үезинде болгаш сонуургал-биле чырыдып турары

өөрүнчүг.

Бистиң журналистеривиске респуб-лика-биле кады боттарының долу ар-галары-биле ажылдап билиринге улуг шылгалда эрткен чыл болур. Ол шыл-галданы чедишкинниг дужааганнар.

Тываның болгаш Россияның демне-жилгезиниң 100 чылынга, Кызыл хоо-райның 100 чылынга, Россияга Культу-ра чылынга болгаш Тывага Орус дыл чылынга тураскааткан хемчеглерниң күүселдезинге массалыг информация чепсектериниң ролун үнелеп четпес. Юбилейниң хемчеглеринге белеткел болгаш ону эрттирип турар үеде тырт-тырган чүс-чүс теле болгаш радиосю-жеттер, фоторепортажтар, чүүлдер, интервьюлар 100 чылдың юбилейиниң базым бүрүзүн тырттырып алыр ар-ганы берген, ол Тываның амгы болгаш келир үедеги салгалдарына бодунун чериниң каас-чаражына, ооң хүндү-лээчел чонунга болгаш культуразына чоргаарланыр апаарына чедирген.

Юбилейлиг хемчеглерниң ачызын-да бистиң чонувустун улуг Россияның чоннары-биле быжыг харылзаалыг эрт-кен 100 чылының кол болуушкуннарын ханы сайгарар, Тываның культура сал-галының онзагай талазын долузу-биле ажыдар, ооң төөгүзүнде солун болгаш билдинмейн чораан фактыларны дилеп тывар, Россияның болгаш делегейиниң чоннарына Азияның төвүнде респуб-ликаның келир үеже чүткүлүн көргүзөр

аргалыг болган бис.

Бо дээрже хүндүткел көргүзөр үүле-херек-тир! Журналистер ниити-лежилгези 2014 чылдың чогуумчалыг түннелдерин камгалап арттырар, ону барымдаалап улам бурунгаарлаар дээрзинге бүзүрел бар.

2015 чылда республиканың мур-нунга улуг-улуг инвестиция бол-гаш губернатор, чуртталга тудуунун төлөвилелдериниң күүселдезин улам-чылаар, уругларга школа назы четпээн уруглар албан черлеринге олуттар-биле хандыраарының программазын доо-зар, кадык камгалал системазының шынарын экижидер талазы-биле улуг сорулгалар тургустунган. Бо бүгү чүүл-дер бийир тутканнарның талазындан кичээнгейни, оларның сайгарылгазын, үнелелин болгаш бодалдарын манап турар.

2015 чылдың майда Улуг Тиилелге-ниң 70 чылын демдеглээр бис. «Плюс Информ» солунунун журналистер ниити-лежилгезинге деткиткен идепкейлиг туружу Тиилелге шөлүнге мемориал тургузарын албадапкан дээрзин шупту утпаан бис, Тиилелгениң 65 чылынга тураскаадып ажыттыганын ооң ханала-рында Тывадан фронтуже чоруткан-нарның аттарын сиилбип бижээн. Ол дээрже тыва парлалганың төөгүзүнде төлөптүг арын-дыр! Тиилелгениң 70 чылында силер, МИЧ-лерниң ажил-дакчылары, патриотчу чоруктун, улуг

салгалга, фронтучу хоочуннарга кичээнгейниң үлегерин көргүзөр силер деп идегеп турар бис.

Силерниң хамааты туружунар, хү-лээлгени эки билер чоруунар, бедик мергежилиңер бо сорулганы чедиш-кинниг күүседиринге дузалаар дээр-зинге чигзиниг чок.

Силерге журналистиканың эң эки чаңчылдарына шыны чорукту, бо-дунарның мергежилиңерниң чаагай ат-алдарын моон соңгаар-даа бедик тударыңарны сеткиливис ханызындан күзедивис! Төрөөн чериңерге ынакшыл сиңген силерниң сөстериңер номчук-чуларның, дыңнакчыларның болгаш көрүкчүлерниң деткимчезин алырын, эки сеткил-хөөннү оттурарын, ниити-лелге чөпшээржилгени болгаш турум чорукту моон соңгаар-даа быжыглаа-рынга идиг болурун, амгы үеңиң эң чидиг болгаш чугула айтырылганына харыыны тыварына дузалаарын күзеп тур бис.

Силерге чаа-чаа чогаадыкчы че-дишкиннерни, эгээртинмес күштү, чидиг бийирни болгаш профессионал өзүлдени, сагыш-сеткилдин сергек чо-руун, быжыг кадыкшылды болгаш улуг аас-кежиин күзедивис!

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Дээди Хура-лының (парламентизиниң) Дарга-зы К.ДАВАА.

Россия Федерациязының прокуратуразының
ажылдакчызының хүнү-биле!

**Тываның прокуратуразының хүндүлүг ажилдакчылары
болгаш хоочуннары!**

Профессионал байырлалчылар — Россия Федерациязының прокуратуразының ажилдакчызының хүнү-биле чүректин ханы-зындан байыр чедирип тур мен!

Россияга барык үш чүс чыл бурунгаар тургустунган прокурор хайгааралының органнары күрүнө амыдыралыңа онзагай рольду ойнавышаан. Сайзыралдың узун оруун эрткен. Ажыл-чорудулганың бүгү талаларыңа Хоойлунуң дээди чоруун хандыры-бышаан, хамаатыларның конституция езугаар эргелерин болгаш хосталгаларын сагып турарын шыңгы хайгааравышаан, прокуратура органнары бөгүн ниитилелге эрге-хоойлунуң, демократ-тыг үндезиннерниң болгаш принциптерниң турум чоруун быжыг-лаарының, россияжилерниң эрге-хоойлу камгалалының талазы-биле харысалгалыг хүлээлгени күүседип турар.

Чурттуң хамаатыларының хоойлу езугаар эрге-ажыктарының камгалалы, россияжи күрүнениң быжыг чоруу, кем-херек үүлге-дишкениниң-биле демиселдин дээштиң силерден, прокуратура ажилдакчыларындан, дыка хамааржыр.

Прокуратура—ол дээрге күрүнө эрге-чагыргазының бодунуң мурнунда тургустунган кандыг-даа нарын айтырыгларны шиит-пирледип алыры-биле дилег кириер органы болур. Кара тура-зында аажылаашкындан болгаш хоойлу-дүрүм чок чүүл-дерден камгалалды кижиле оон дилээр. Силерниң кылып турар ажыл-херектеринерден, принципалдыг чорууңардан болгаш чаагай сеткилерден кижилерниң салым-чолу, оларның Хоой-луга болгаш чөптүг чоруктуң тирилелгезинге бүзүрели хамаар-жыр.

Тываның прокуратура ажилдакчыларының эң эки төлээлери бедик мергежилдиг чоруу, албан-хүлээлгезинге шыңчызы, бот-хуузуңда төлөтпү болгаш принципалдыг туружу-биле ылгалып турар. Ындыг шынарлар республиканың эрге-хоойлу камга-лаар системаның ат-алдарын бедидеринге, ниитизи-биле кижилерниң Хоойлунуң күштүүнү, прокуратура органнарыңа олар-ның бүзүрелиниң өзэринге идиг бээр, оон дугайында силерден дуза дилеп турар хамаатыларның санының чылдан чылче өзүп турары бадыткаар.

Прокуратураның кол сорулгазы—хамаатыларның эргелерин болгаш күрүнениң эрге-ажыктарын дээштиг болгаш чогуур үе-зинде камгалаары, чурттуң эрге-хоойлу амыдыралының чаңгыс аай чоруун хандыраары болур, терроризмге, кем-херек үүлге-дишкениннеринге болгаш коррупцияга удур демисел силерниң чогумчалыг болгаш бедик мергежилдиг ажылыңарның ачызын-да моон соңгаар-даа чедишкенин шиитпирлеттинер дээрзинге бүзүрээр мен.

Республика прокуратуразының ак баштыг хоочуннары-га онзагай өөрүп четтиришкенин илереттим. Төрзүн чуртунга болгаш Хоойлуга турскааткан оларның амыдыралы, албан-хү-лээлге күүселдезиниң үлегери анык коллегаларга чырыткылыг чижек болзун.

Тываның прокуратуразының бүгү ажилдакчыларыңа быжыг кадыкшылды, аас-кежин болгаш чаагай чүүлдерни, профессио-нал өзүлдезиниң чогумчалыг болурун, ниитилелдин, төрзүн рес-публиказының болгаш Россия күрүнезиниң эрге-ажыктары дээш үре-түннелдиг ажылды күзеп тур мен!

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Тываның Баштыңының ажил-албаны

Ш. КАРА-ООЛ: «Найысылалдың чылыг хандырылгазын сайзырадыры — 2015 чылдың кол сорулгазы»

**Чазак Даргазы Шолбан
Кара-оол январь 9-та Кызыл
ЧЭТ-ке барып чораан.**

Январьның дыштаныр хүн-неринде хоорайның амыды-рал хандырылгазының объек-тилеринге баары аңаа чаңчыл апарган. Бодунуң бирги ора-лакчызы Владимир Фалалеев болгаш бүдүрүлгениң директо-ру Андрей Троцан-биле оран-саваны эргип кеззэн, башка-рылганың кол белдиринге база четкенер.

Ажылдагынып турар де-риг-херекселдерниң байдалын регионнуң удурткучузу сонуга-ан, чылыг хандырылгазы бүдүрүлгеден хереглечке саадаашкын чок чедип турар бе дээрзин ылавылаан. Оон сонугааны кол айтыры — Кызыл хоорайда эң улуг болуп турар ол объектинин чаартыл-газы болган, ону боттандыр-ганы найысылалга чаа объек-тилер, чуртталга бажыңнары тудуп сайзырадырыңа улуг базым болур.

1990 чылдарның хоозурааш-кынының соонда бүдүрүлгедэ бай-далды бо хүнге чедир экижидип шыдаан бис дээрзин Кызыл ЧЭТ-тин директору Андрей Троцан демдеглээн. Артык чүүлдерин ап каапкан, эрге-жок чугула дериг-херексел-дерни чаарткан. Ону быжыг-лаары-биле кандыг хемчеглер алыр болза чогумчалыг деп Дарганың айтырыыңа Троцан амгы үеде бар чүүлдерни камга-лап арттыраары деп харыылаан. Бурунгаар базымнарны кылып херек деп, Шолбан Кара-оол демдеглээн, ону чедип алы-рының аңгы-аңгы аргаларын дилеп тывар, быжыг харылзаа-

лыг болур херек.

Республиканың эрге-ча-гыргалары чылыдылга-энер-гетика комплекзинче кичээн-гейни доктаамал салып келген дээрзин регионнуң Башты-ңы демдеглээн. Бо айтыры-ны шиитпирлээр херекче 2015 чылда кирер херек, ол дээрге Чазак Даргазының регионнуң амыдырал байдалын харыылап турар бирги оралакчызы Вла-димир Фалалеевтиң ажылының кол угланышкыны болур.

Кызыл ЧЭТ-ти быжыглаа-рының болгаш ону улам ыңай сайзырадырының талазы-би-ле хемчеглерни алыр дээр-зин Шолбан Кара-оол дың-наткан. Бо херекке бүдүрүл-гелерниң кандыг чарыгдалдар үндүрерин санаар херек, оон соонда республика бюджетин-ден үнер акшаны тывар апаар. Ол ышкаш ЧЭТ-тин ажыл-чо-рудулгазына регионнуң эр-ге-чагыргазының талазындан контролдуң эргежок чугула-зын Тываның Баштыңы айыт-кан. Ол чокта тодаргай болгаш шын шиитпир хүлээп алыры болдунмас.

Бүдүрүлгениң тариф поли-тиказына, найысылалдың де-вискээринде чылыдылга чет-килериниң салым-хуузуңа хамаарышкан айтырыгны Ты-ваның Баштыңы Кызыл ЧЭТ-тин директору-биле кылган. Хуу инвесторларны хаара ту-дарының, ында чедер болгаш четпес чүүлдерниң дугайын то-даргай чугаалашкан. Ажыл-херектерниң планын республи-ка удурткучузуңа көргүскен, ону кыска хуусаада хандыр өөренип көөрүн, январь айда-ла чөвүлел хуралды эрттире-

рин, аңаа тодаргай шиитпир-лери хүлээп алырын айыткан. Эвээш эвес эксперттерни ажылга хаара тударын Шолбан Кара-оол Владимир Фалалеевке сүмелзэн.

Чарыгдалдарны эвээжед-рин, курлавырларны болга чылыдылга-энергетика объек-тилериниң материалдарын х-магалаарын Тываның Одал болгаш энергетика яамызын-дааскан. Бо ажылга ылапты санаашкын болгаш ажыктыг барымдаалары чугула, чү-дээрге Чазак Даргазы Кызыл ЧЭТ-тин экономиктиг орулгалыг чор-дээш аажок сонугалдыг.

Кызыл ЧЭТ-тин коллек-тивниң дуржулгазын Шагаан Арыгда, Хову-Аксында, Ак Довуракта оларның колле-галарының өөренип алыры күзенчиг дээрзин Шолбан Ка-ра-оол айыткан. Черногор-скиниң механика-технология техникумун «Чылыг ханды-рылгазы болгаш чылыдылга-техниктиг дериг-херекселдер» мергежилдиг дооскан 27 харлыг Эрес Сымчаан-оол-би-ле республика Баштыңы улуг күзелдин-биле таныжып алган. Андрей Троцан, бодунуң эл-чээнде, республика удурткучу-биле чугаа соонда чогум-чалыг түңнел дээш ажылдаа-ры чугула деп айыткан. Чуртта энергетиканы деткириниң аргалары ажылдап кылдынмаан дээрзин олар демдеглээннер, ынчалза-даа бурунгаарлаар херек, бо дээрге чурттакчы чоннуң айыыл чок чоруунун айтыры-дыр.

ТР-ниң албан-езузуңуң сайтызындан.

ЧАЙЫННАЛЧАК ЧЕДИИШКИНИНГ БОЛГАН

2015 чылдың эгези Тываның салым-чаяан-ныг уругларыңа «дүжүттүг» чыл кылдыр эге-лээн. Чоокта чаа январь айның 9-11 хүнне-ринде Санкт-Петербург хоорайга «Алые паруса» культура фондузунуң эрттиргени IV Бүгү-Россия чергелиг салым-чаяанныг уруглар-ның танцы-сам талазы-биле «Северное сияние» мөөрейи болуп эрткен. Аңаа рес-публикавысты төлээлеп, ат-сураа Россия-да болгаш даштыкы чурттарда билдингир «Эдегей» бөлүктүң бичии бөлүү киришкен. Ук мөөрейге Россияның аңгы-аңгы булуң-нарындан эң-не шылгаңгай 71 коллек-тив киришкен болгаш мөөрейниң түңнелин-де бичии эдегейжилер эң-не тергенин ба-дыткап, мөөрейниң 1-ги чергениң лауреады база мөөрейниң эң дээди шаңналы Гран-прини чаалап алганнар.

Бичии эдегейжилерни башкызы Дирчин Айлана Вячеславовна 5 харлыындан эгелеп 4 чыл иштинде белеткээн. Олар Тыва-ның Россияга каттышканының 100 чыл ою болгаш республика деңнелдиг хөй-хөй байырлалдарны боттарының уран талантызы-биле каастап турарлар.

Эр хейлер, тыва чуртувустуң кайгамчык-тыг салым-чаяанныг, төлөптүг кыстары — бичии эдегейжилерге болгаш оларның баш-кызы Айлана Вячеславовнага чайынналчак чедишкени дээш изиг байырны чедирип, моон-даа соңгаар хөй-хөй чогадыкчы че-дишкенин күзедивис!

Бистиң корр.

Гран-прини чаалап алган бичии эдегейжилер

«ТӨРЭЭН ЧУРТУҢ ТӨӨГҮП БЕРЕМ»

Тываның Баштыңының грант-деткимче-биле

«Шын» солун Россия биле Тываның демнежилгезиниң 100 чылынга тураскаадып, «Төрөөн чуртун төөгүп берем» деп мөөрейни ТР-ниң Баштыңының грант-деткимче-биле чарлаан турган. Киржикчилерниң болгаш материалдарның хөй болганындан ону түңнээр хуусаазы узай берген. 2014 чылдың декабрьның 23-те мөөрейниң жюри кижигүннери тиилекчилерни илереткен. Мөөрейге ниитизи-биле алдан ажыг кижигүннери чоруткан. Каш-ла чагаа утка-шынарының талазы-биле чегей болганындан солун арнынче үнмейн барган. 55 ажылды редакцияның корреспондентилери ажылдап кылгаш, чырыкче үндүрген. Ол дээрге улуг ажыл дээрзин демдеглес аргажок. Жюри кижигүннери эң эки ажылдарны шилип тура, мөөрейниң кол негелдизи — кижиниң сагыш-сеткилин, төрөөн чуртунга ооң ынакшылын, чоргааралын көргүскен хууда сагыш-бодалдарын ханы утка-шынарлыгы-биле илереткенин онзалай көрүп, шийтпирни үндүрген. Тиилекчилеривис бо:

Профессионал журналистер аразындан:

1-ги черни Республика Эрдениниң эдилекчизи, ТР-ниң культуразының алдарыг ажылдакчызы, хоочун журналист **Таан-оол Хертек Төрөөн сумум** база «Тос ртинениң бирээзи суурум — Кызыл-Даг» деп ажылдагы дээш алган. 2-ги черни

Ким-оол Сарыг-Донгак.

арылзажырының өртээлиг» деп Чаа-Хөл дугайында материалы-биле ТР-ниң алдарыг ажылдакчызы, хоочун журналист **Владимир Чамба** алган. РФ-тиң Журнистер болгаш Чогаалчы-эвилелдериниң кижигүнү, «Улуг башкызы **Мажу-Күжүгет** «Авыралдыг гатым» деп ажылы-биле черни ээлээн.

Шынның бижикчилери аразындан: 1-ги черни «Белерим кую» деп ажылы-биле Мөңгүн-Тайга ко-инун Мөген-Бүрен суму-ан башкылар **Любовь** и биле **Андрей** О...

Любовь Иргит.

ган. 2-ги черни — Чадаанадан хоочун башкы **Ольга Салчак** «Салым-чолдун кадыр коппазы» деп ажылы-биле ээлээн. 3-кү черни Бай-Тайгадан ТР-ниң школаларының алдарыг башкызы **Ким-оол Сарыг-Донгак** «Ыдык тайгам» деп ажылы-биле алган.

Номинациялар тиилекчи-

Мария Күжүгет.

лери:

«Шынга» **шынчызы дээш** деп тускай шаңналга Бай-Тайгадан хоочун башкы Бараат Делег-оол, Кызылдан Алдын-оол Ондар, Чаа-Хөлден Дегут Демчик, Сукпактан Николай Танзын олар төлөптүг болган.

«Төрөөн чуртка ынак-шыл» — Мария Дамчай (Шагаан-Арыг), Серенмаа Маадыр-оол (Барыын-Хемчик), Аваа Монгуш (Сүт-Хөл).

«Төөгүе сонургалы дээш» — Айрана Корбаа (Чаа-Хөл, 11 классчы), Ай-Херел Салчак (Ак-Довурак, 11 классчы).

Тиилекчилерге «Шын» со-

лун өөрүп четтиргенин илеретпишаан база катап изиг байырны чедирип тур. Ти-лелгенер-биле!

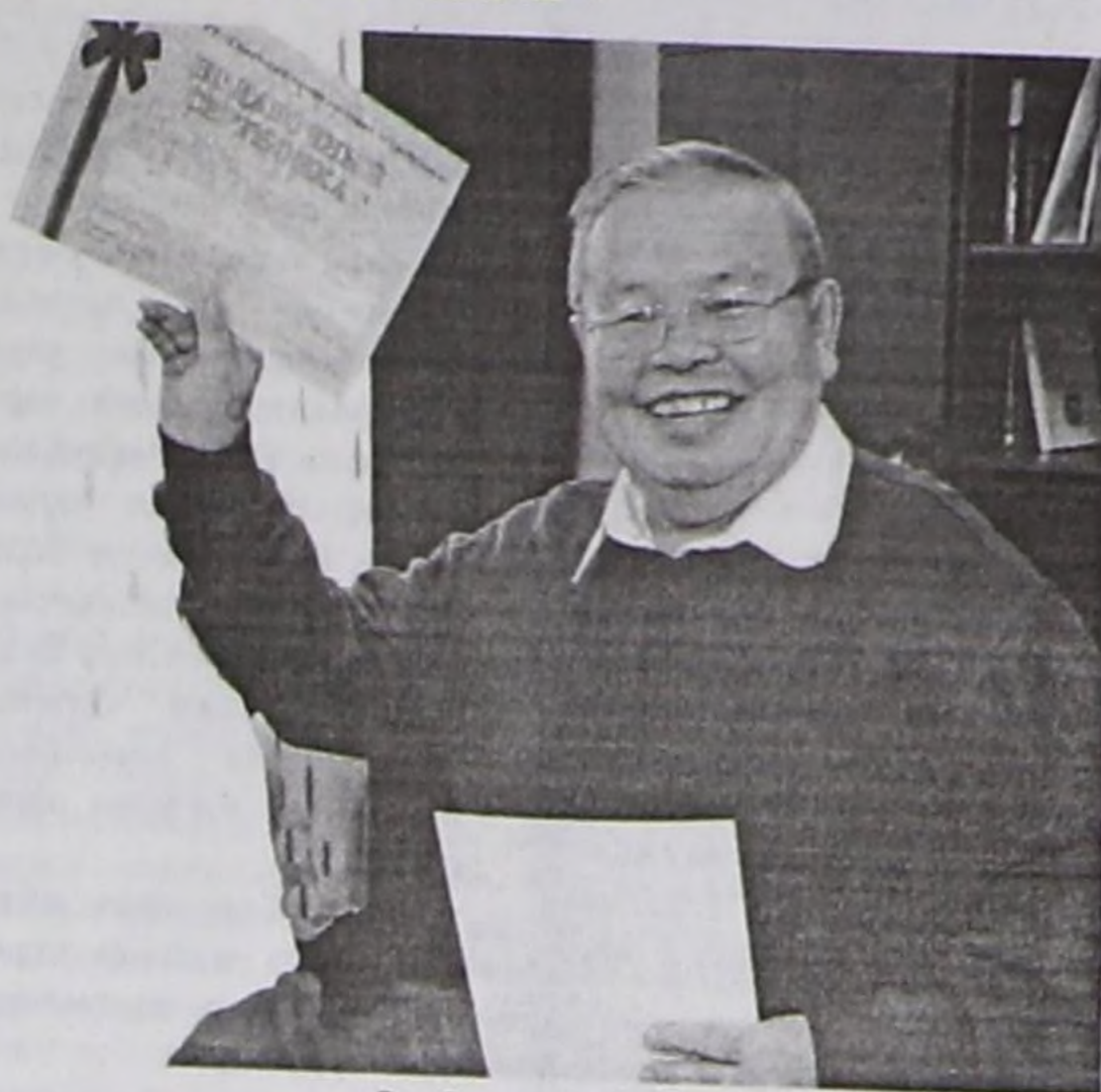
Шаңнал-макталче кирген авторларывыстан аңгыда ажылы шаңналче кирбээн-даа бол, утка-шынары эки деп демдеглеттинген ажылдар бар. Чамдык авторларывысты маңаа демдеглээри артык эвес боор. Чижээлээрге, бистиң доктаамал бижикчивис башкы Лариса Уйунушкаевна Сааяның төрөөн сууру Бо-ра-Тайга дугайында, хоочун башкы Биче-кыс Бадакаев-на Күжүгеттин төрөөн чери Делег-Хөл дугайында, Ма-рия Романовна Хомушкунун (Хунай-оолдун) Чаа-Хөл ду-гайында, Бай-Тайга кожуун чагыргазының өөредилге эргелелиниң инспектору Лю-бовь Комутовна Күжүгеттин төрөөн сууру Тээли дуга-йында ажылдарын демдеглед болур. Оларга «Шын» өөрүп четтиргенин илередип, моон соңгаар-даа солун-биле ха-рылзаазын быжыктыраарын күзеп тур.

Тиилекчилерге шаңнал-дарны тывыскан соонда, (1-3-кү черлерни алганнарга «Серебрянка» санаторий-профилакторийже путе-калар) редакция ажылдак-чылары бижикчилери-биле «төгериң столду» эрттирип, солун ажылынга хамаарыш-тыр ажык чугааны кылган. Аңаа номчукчу, бижикчиле-ривистен хөй эки сүмелерни алдывыс. Чадаанадан Ольга Салчак школага орус дыл

Серенмаа Маадыр-оол.

болгаш литература башкы-лап чораан хоочун башкы болгаш, солун арнынга орус

Владимир Чадамба.

дылдың башкылаашкынынга хамаарышкан чүүлдерни ар-быны-биле парлаарын сүмел-лээн. Бай-Тайгадан Ким-оол Сарыг-Донгак тыва езу-чаң-

Алдын-оол Ондар.

чылдарны, Кызылдан Иван Сувандии төрөөн чурт дуга-йында ажылдарны парла-арын уламчылаарын сүмелээн. Сукпактан Николай Танзын төрөөн дылывысты кам-нап, кадагалап, салгалдар-га дамчыдып арттыраарыга хамаарыштыр база «Шын» солунун чагыдылганынга хамаарыштыр чагыг-сүмеле-рин берген. Хоочун библио-текарь Серенмаа Норбуева Маадыр-оол болгаш өске-лер-даа редакцияның ажил-дакчыларынга кичээнгей, са-гыш-човангыры дээш өөрүп четтиргенин илередип, бижээн чүүлдерин доктаамал парлап

турары дээш «Шын» солунга мөгейип чоруур сеткилин иле-реткен. Материалдары элээн кызырылдага таварышканын-га хомудалын Любовь Иргит биле Иван Сувандии илерет-кен. Ажык чугаадан ниитизи-биле илерээни болза, «Шын» солунун арнынга үнген ма-териалдарын номчужуп, атта-рын эки билип чораан автор-лар бот-боттары таныжып ап, арга-дуржулганын үлешкени кижигүннери бөрүзүгө өөрүнчүг болган. Автор бүрүзү солун-биле харылзаазын үспейн, моон соңгаар-даа чонга ажыктыг, номчуштуг чүүлдер-ни бижип турарын хүлээнген. Редакцияның мурнундан ооң ажылдакчылары салдыгган айтырылгаларга харыылап, та-йылбырларны берген.

Ольга Салчак.

Бо чылын Улуг Тиилелге-ниң 70 чыл ою болгай, ынчан-гаш «Шын» солун Ада-чуртун Улуг дайынының билдинмес арыннарынга хамаарыштыр тускай мөөрейни чарлаар, ол дугайында аңгы дыңнады бээр, аңаа идепкейлиг киржи-ринче бүгүдени кыйгырган.

Мөөрей төнгөн, өске мөөрей уламчылаар. Ынчан-гаш ажылдарыңарны манап артывыс.

Бөгүн — российжи Пар-лалганың хүнү. Бүгү авторла-рывыска байырлал таварыш-тыр изиг байыр!

Светлана БАЛЧЫР, жюри-ниң даргазы, «Шынның» харысалгалыг секретары.

Альберт Хомушкунун тырттырган чуруктары.

НАЦИОНАЛ МУЗЕЙ – ТӨӨГҮНҮНҮ КАДАГАЛАКЧЫЗЫ

Хөөмей конкур- зунга белеткел

эгелзэн

«Алаш» аас чогаал бөлүүнүн төлээлекчилери-биле ужуражылганың түннелинде 2015 чылда республикага хөөмей, сыгыт, каргыраа күүседикчилеринин делегей чергелиг конкурзуун эрттиреринин дугайында Шолбан Кара-оолдун чарлаан эгелзешкин Тываның хөөмейжилери улуг сонуургал-биле хүлээп алган. Белеткел хемчеглеринге киржир күзелдинин дугайында регионун Баштыңына Тываның Улустун хөөмейжизи, «Хүн-Хүртү» бөлүүнүн удуртукчузу Кайгал-оол Ховалыг база Улустун хөөмейжизи, Тыва Республиканың алдарлыг артизи Игорь Көшкендей илереткен.

Ужуражышкын январь 10-да, субботада, Тываның Үндезин чаңылчаан культура төвүнге болуп эрткен. Конкурстун дүрүмүн ажылдап кылыры шагдала эгелзэн, бо чоокку хонуктарда дооскаш, бадылаары-биле Культура яамызынче кириер дээрзин Игорь Көшкендей чугаалаан. Оон чугаазы-биле, кол чүүл — аңгы-аңгы чурттардан база Россияның регионнарындан кээп киржир хөөмейжилер боттарының чылдың планынче бо хемчегни кирип алыры-биле оларже чалалгаларны баш бурунгаар чорудары чугула.

Белеткел ажылдарының эгелзешкин Тываның Баштыңы улуг күзел-биле деткээн. Үнүп келген чаа чылда ол эңне онза болушкуннарның бирээзи болур, ынчангаш организастыг айтырылганы: киржикчилерин болгаш жюри кижигүннерин конкурстун номинацияларын, шаңнал фондузун, эрттирер черин болгаш хүнүн шуптузун шыңгы боданыры эргежок чугула дээрзин ол демдеглээн.

«Жюриже ханы билигил, аталдарлыг кижилер кирер ужурлуг» — деп, Кайгал-оол Ховалыг санап турар. А боду ол конкурс-маргылдаага киржиксеп турарын илереткен. Мындыг хевирлиг конкурстар моон мурнунда каяа-даа эртеин турган болгаш Тывага ону эрттирери — онза чоргаарал.

«Бистиң республикадан база бистиң чуртувустан дашкаар каяа-даа концерттер үндүрүп тура, бистерни, тыва хөөмейжилерни, моолдар-биле салчавазын чедип алган бис, оон мурнунда үргүлчү бистерни моолдар деп бодаар турган. Концерттерге бистерни «Тыва Республиканың артистер» деп чарлаарын кезээде негеп тургаш, чедип алган бис. Ынчангаш ам бистерни кымның-биле даа салчавайн турар болгаш бистиң күүседир аянывысты танып каар» — деп, Кайгал-оол Ховалыг чугаалаан.

Конкурсту август ортан үезинде, Республика хүнүнде, эрттирер деп дугурушкан. Конкурска киржири-биле шиллелге чадаларын таварыштыр Тываның эңне шыырак хөөмейжилерин илередир.

Эрткен 2014 чыл республикага, ылаңгыя Национал музейге, культура, уран чүүл талазы-биле хемчеглер хөй эрткен. 100 чылдаанының улуг байырлалдары-биле чергелештир Тыва Республиканың Национал музейинин 85 харлааны база болуп эрткен. Ынчангаш музейниң директору Виктор Сергеевич Чигжит-биле бо-ла хемчеглер дугайында чугааны кылдывыс.

— Виктор Сергеевич, юбилейлиг чылда музейге планнаттыг шупту хемчеглер кандыг эрткенил?

— Улуг күрүне байырлалдары болгаш юбилейлер-биле дүжүткүр чыл болуп эрти. Национал музейниң 85 чыл оюн байырлаанының дугайында айтырыгга харылаар бетинде ниитизи-биле республикага юбилейлиг чылдың бедик байдалга эрткенин чугулап демдеглээн. Кызыл хоорайда байырлалдарга уткуштур кылдыг хөй чаартылгаларга өөрүвес аргажок. Музейниң чоок-кавы девискээринин чаагайжыдылганын чоруткан, ынчангаш хоорай чагыргазының болгаш Чазактын деткимчезинге өөрүп, удуртукчуларывыска четтиргенивисти илередир-дир мен.

Бир-ле дугаарында совет шериглери Афганистандан үндүргенинден бээр 25 чыл оюнга тураскааткан делгелге-биле юбилейлиг 2014 чылды эгелзэн бис. Ук делгелгени Юрий Валерьевич Кара-оолдун удуртканы «Дайынчы акы-дуңмалышкы» Бүгү-российжи хөй-ниити организацияның Тывада салбырының киржилге-биле февраль айда ажыттывыс. Национал музей ук ниитилел-биле кады ажылдажыр дугуржулга кылгаш, ол езугаар демнежип ажылдап турар.

Улаштыр Тыва биле Россияның демнежилгезинин 100 чылынга тураскаадып, «Бурунгу чурттуң чалыы үези — Тыва» деп делгелге апрель айда ажыттыг, аңаа Москвада Ус-шевер кылыглар болгаш улусчу уран чүүл музейинин директору Е.В.Титова, оралакчызы И.Б.Шалугина аалдап кээп киришкен. Ынчан ол аалчылар-биле кады ажылдажылга дугайында дугуржулгага ат салдыг.

Июнь айның 9, 10, 11 хүнеринде Национал музейниң 85 харлаанын байырлап эрттирдивис. Ийе, аалчыларывыс хөйү-биле келген. Москвадан Россияның Чепсектиг Күштеринин төп музейинин директору А.К.Никонов юбилейге келгеш, бистиң музей-биле кады ажылдаар дугуржулганы

чарган.

«Москваның музейлери» деп музейлер каттыжышкынының директорунун чурттар аразында харылзаа талазы-биле оралакчызы И.В.Смагина, Моолдан болгаш Россияның регионнарындан аалчылар кээп байыр чедиргенер.

Оон аңгыда найысылалдың 100 чылынга уткуштур «Кызыл — төөгүлүг хоорай» деп делгелгевис сентябрь 3-те байырлыг байдалга ажыттыг. Ол байырлыг хемчегге Кызыл хоорайның мэри В.Т.Ховалыг

болгаш Хакасияның музейлери-биле кады барып киришти-вис.

Кол хемчеглерни кысказы-биле адагылады, планнаттыг хемчеглер шупту күүсеттинген деп түңнөп турар бис.

— Национал музей төөгүнүң кадагалакчызы болгаш амгы үениң культурлуг төвү болгай. Амгы үеде чоннун музейже кээп турарыңа хамаарыштыр үнелелден берип көрүңерем.

— Чон улуг сонуургал-би-

езугаар апрель 23-те ажыл бис. Хүндүлүг эртемденин хамнаашкынның дириг эрнези аттың эдилекчизи М.Кенин-Лопсан апрель 10-да харлаан юбилейин демдег эрттирер. Национал музей юбилейге уткуштур апрельда «Тывада хамнаашкын» делгелгени белеткеп турар.

Апрель 17-де Москвада-чурттуң Улуг дайынын Төп музейинин биске хар делгелгежи ажыттынар. 20 чылда бис Тиилелгениң 65 ч оюнда ук музейге «Тыва Ар-

Национал музейниң директору В.С. Чигжит.

болгаш хоорай баштыңы Д.И.Оюн Кызылдың хүндүлүг чурттакчыларыңа байыр чедиргеш, юбилейлиг медальдарны тывыскан.

Россияның Маадыры, чаңгыс чер-чурттуувус Сергей Шойгунун, Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оолдун киржилге-биле «мөңгүн» залын музейге ажыдып, Тыва күрүнениң үндезилекчизи Монгуш Буян-Бадырдыга тураскаалдың ажыдышкынынга киришти-вис. Байырлалда Сергей Күжүгетович Шойгу Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннарынга бодунун редакторлааны «Тыва — фронтуга» деп юбилейлиг альбомнарын тывысты.

— Тывадан дашкаар хемчеглер болган ирги бе?

— Ийе, сентябрь 19-та Москвада Улустарның каасталга болгаш эт-херексел кылыр уран чүүл музейинге Орус география ниитилели болгаш Чөөн чүк музейи-биле демнежип, «Тыва — үениң маңында» деп делгелгени организастадывыс. База-ла Тыва биле Россияның 100 чылдаанынга хамаарыштыр Рязань хоорайга «Мурнуу Сибиринин чаңылчаан уран чүүлү» деп делгелге Минусинскинин

ле кээп турар. Республиканың аалчылары музейни черле оюп эртпес, ылаңгыя юбилейлер үезинде үзүктелишкин чок. Чоннун чүгле уран чүүлге эвес, а төөгүге сонуургалы улуг апарган.

— Кыннар үргүлчү музейге кээп турарың?

— Кээп турар аалчылар аңгы-аңгы. Россияның яңы-бүрү булуңнарындан, даштыкыдан кээп турар аалчыларывыс хөй. Студентилер бо-ла кээр, ынчалза-даа эңне доктаамал аалчыларывыс — школачылар. Биске кээп кичээлдеп-даа турар өөреникчилер бар, делгелгелерже-даа үргүлчү кээп, төрзүн чонунун төөгүзүн, культуразын өөренип турарлар.

— Виктор Сергеевич, үнүп оор чылда юбилейлер, байырлалдар бо чылдындан дудак чок болуру билдингир. Кандыг телевилелдер ажылдап кылып турар силер? Планнарыңар-биле таныштырып көрүңерем.

— Чаа чылда Тиилелгениң 70 чыл оюн байырлап эрттирер. Аңаа уткуштур «Тыва — фронтуга» деп делгелгени Россияның Чепсектиг Күштеринин төп музейинге дугуржулга

Республика — шупту чүүлди тиилелгеже!» деп делгелгени организастаан турган бис.

Оон аңгыда 2015 чылда Россияның камгалал сайыды, Россияның Маадыры, бистиң хүндүлүг чаңгы чер-чурттуувус Сергей Күжүгетович Шойгу мугур харлаар. Май 14-те Национал музейге Россияның Чепсекти Күштеринин Төп музейи-биле кады С.Шойгунун юбилейин тураскааткан «Россияның шеринин төөгүзү» деп делгелгени организастаар бис.

— 2015 чыл Чечен чогаалчы кылдыр база чарлаттыг болгай.

— Ийе, аңаа хамаарышкан хемчег сентябрь айда болур Москвада А.С.Пушкин атты күрүне музейинин «Литература болгаш чуруктар» деп көжүп чоруур делгелгезин чонга бараалгадыр бис.

— Музейниң ажылы-биле допчу таныштырганыңар дээш четтирдим. Үнүп оор чаа чыл-биле силерге болгаш музейниң коллективинге чедиинкинерни солунувус өмүнээзинден күздөдивис.

Алдынай СОЯН.
Чурукту музейниң архи-

ЯНВАРЬ 12 – Прокуратура ажылдакчызының хүнү

ХАМААТЫЛАРНЫҢ ЭРГЕЛЕРИНИҢ БОЛГАШ ХОСТАЛГАЛАРЫНЫҢ КАМГАЛАЛАРЫНДА

— 1995 чылдың декабрь 29-та Россияның Президентизинин Чарлы-биле тургустунган Россия Федерациязының прокуратуразының ажылдакчызының хүнүн чыл санында январь 12-де демдегеп турар бис.

1772 чылдың январь 12-де Петр I хаанның Чарлы-биле Сенаттың болгаш бүгү күрүнө албан черлеринге хайгаарал чорудар кылдыр чаа органы — прокуратураны тургускан. «Сенат чанынга чингине прокурор болгаш оралакчы прокурор, ол ышкаш генерал-прокурорга илеткел бээр прокурор та-

лазы-биле янзы-бүрү коллегия турар» — деп императорнуң Чарлында айтылган. Прокуратураны тургузуп тургаш, ооң мурнунга императорнуң салганы эң чугула сорулгазы — контроль болгаш хайгаарал.

Оон бээр 293 чыл эрткен. Кайы-даа үеде күрүнениң амыдыралына онза рольду ойнавышаан, тургузушкунуң болгаш сайзыралдың нарын оруун прокуратура эрткен. Ол бүгү үениң дургузунда прокуратура органнары Россияга хоойлуну сагыыры дээш туржуп келген.

Эрге-хоойлу камгалаар бүгү системаның ат-алдарын бедидеринге Тываның прокурор ажылдакчылары улуг салышкынны кирип турар. Боттарының таварышкан бергелеринин айтырыгларын шийтирлээринге дуза чедирерин дилеп кээп турар хамаатыларның санының чылдан чылче көвүдүп турары хоойлунуң күштүг чоруун чоннуң үнелеп турарының, прокуратура органнарынга хамаатыларның бүзүрелиниң бадыйкалы болуп турар. Ол бүзүрелди шындыктырар, кижилерниң салым-хуузу хумагалаары дээш туржур, хамаатыларны кара туразында аажылаашкыннардан камгалаар ужур-

луг бис. Бистиң ажылывыска эң кол чүүлдерни бо деп санаар мен.

Пенсионерлерниң болгаш инвалидтерниң, назы четпээннерниң, ооң иштинде өскүс чаштарның болгаш ада-иезиниң хайгааралы чок арткан уругларның эргелерин камгалаарының талазы-биле улуг ажылды прокурор ажылдакчылары боттандырып келген. Күш-ажыл хоойлужудулгазын сагып турарының, шалың өрезин төледириниң айтырыгларынче онза кичээнге салдынып турар, чуртталга-коммунал адырында хоойлунуң каржы хажыдышкынын чайладыр сорулганы прокурорлар шалыпкын шийтирлеп келгеннер.

Кадык камгалалы. Өөредилге. Биче болгаш ортумак бизнестин камгалалы. Коррупцияга удур демисел. Наркотиктерни хоойлуга чөрүштүр садар чоруктарга удур демисел. Судтар үезинде буруулуг кижилерге күрүнө ялазын онаары. Ниитилел амыдыралының чаңгыс-даа адыры прокуратура органнарының кичээнгеиниң төвүндө үнмээн.

Прокуратурага бистиң төрөөн чурттувустуң езулуг патриоттары ажылдап келгеннер, оларга ат-алдар болгаш төлөптиг мөзү деп сөстөр кезээде

ыдыктыг. Бистиң ажылдакчыларывыс ол бедик негелделерге долузу-биле дүгжүп турар.

Профессионал байырлал-биле прокуратура органнарының боттарының бүгү назынын Хоойлуга бараан болдурарынга бараалгадып келген хоочуннарынга, бүгү ажылдакчыларга, прокуратура органнарында боттарының албан-хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, хамаатыларның конституция езугаар эргелерин камгалап, күрүнениң болгаш ниитилелдин эрге-ажыктары дээш туржуп турар ажылдакчыларынга байыр чедирип тур мен. Силерге, силерниң төрөл болгаш чоок кижилеринерге аас-кежиин, кадыкшылды, сагыш-сеткилдин быжыын, чедишкыннерни, тайбыңны, бүгү-ле чаагай чүүлдерни чүрээмниң ханызындан күзеп тур мен!

Ада-чуртка болгаш Хоойлуга бараан болур чаагай ажил-херектеринерге чедишкыннерни күзедим! Бүгү чүүлдер силерге аайлажып турзун!

Александр ГРИНЕВ,
Тыва Республиканың прокурору.

ХООЙЛУЖУДУЛГА КҮҮСЕЛДЕЗИ — ООҢ ХАЙГААРАЛЫНДА

Тыва Республиканың прокуратура органнарында херээжен ажылдакчылар регионга хоойлу-дүрүмнү болгаш корум-чурумну быжыктаар дээш эр улустан дудак чок ажылдап турарлар.

Оларның бирээзи Лилияна Досумовна Донгак харысалгалыг болгаш бачым-чымыш ажылга 3 чыл дургузунда ак сеткилдиг ажылдап келген, мгы үеде ол федералдыг хоойлужудулганы күүседип турар хайгаарал талазы-биле килдистин улуг рокурору. Ону удуртулга болгаш кады ажылдап турар эш-өөрү шыырак билиглиг юрист, биче сеткил-иг болгаш сагылга-чурумнуң, бодунга негелделиг кылдакчы деп үнелээр.

Лилияна Досумовна албан-хүлээлгени негелдеге үүштүр күүседир талазы-биле чамдык эр ажылдакчыларга безин үлегерин көргүзүп чоруур. Ону республиканың биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чруктуң ээлери тергип эки таныыр, хүндүлээр, үге дээрге Л.Д.Донгак оларның эргелерин болгаш эрге-ажыктарын камгалаар талазы-биле хөй ажылдарны кылып турар.

Чуруктарны ТР-ниң прокуратуразының парлалга албаны чоруткан.

Прокурорларның хамаатыларның эргелерин камгалаан ажил-херектеринден

ИЗИГ ЧЕМ-БИЛЕ ХАНДЫРЫП ЭГЕЛЭЭН

Таңды кожуунуң прокуратуразы йоннуң ниити-өөредилге албан черлеринде школачыларны изиг и-биле хандырып турарын хыан.

«Өөредилге дугайында» Федералдыг хоойлу школачыларның изиг и-биле хандырылганын өөредилге ил-чорудулгазын боттандырып турар организация боттандыра дээрзин билдирген. РФ-тиң Күрүнениң санитаризинин доктаалын езугаар 2008 чылдың июль 23-те өөредилге албан черлеринге изиг чемни белеткеп тура, ыыр ужурлуг негелделерни кириген. Ол документ езугаар өөредилге ан черлеринде сургуулдарны изиг и-биле ийи удаа — эртенги болгаш и-биле чечнер-биле хандырылган. Оларның аразында үе 3-4 шакташпас ужурлуг. Оон аңгыда изиг

чемни өске савалап каан продукт-биле солуп болбазын база ында айтылган.

Хыналдадан Хады-Аксы, Дүрген, Межегей болгаш Сосновка суурларның школаларында уругларны ийи удаа изиг чем-биле хандырып организастаан болган, ол чорук бичии кижилерниң кадыкшылынга хора чедирер. Ооң түңнели-биле кожуун прокурору административтик херекти оттурган болгаш сайгарып көөр кылдыр Росхереглелхайгааралдың Тыва Республикада эргелелинче чоруткан. Ол ышкаш школаларга изиг чемни организастаарынга акша-хөрөңгени тускайлаар талазы-биле хемчеглер алырын хүлээндирери-биле прокуратура судче негелде кириген. Прокурорнуң негелдези хандырылган.

Валерия КУУЛАР,

Таңды районнуң прокурору.

ТР-ниң прокуратуразының федералдыг хоойлужудулганы күүседип турар хайгаарал талазы-биле килдистин улуг рокурору Лилияна ДОНГАК.

БАШКЫЛАРГА ШАЛЫҢНЫ ТӨЛЭЭН

Күш-ажыл дугайында хоойлужудулганы Мөңгүн-Тайга кожуунуң «Мугур-Аксы суурда уругларның уран чүүл школазы» муниципалдыг албан черинде канчаар күүседип турарын район прокуратуразы хынаан. Ооң түңнелинде РФ-тиң Конституциязының 48 чүүлүн, Күш-ажыл кодекзинин 131-136 чүүлдерин хажыдып, өөредилге организациязының техниктиг ажылдакчыларынга болгаш башкыларынга, ниитизи-биле 20 кижиге 2014 чылдың октябрь айда шалыңын, ноябрьда аванс акшазын төлөвээн болган. Ынчангаш 595 муң рубль өрени болдурган.

Хамаатыларның күш-ажыл эрге-

лерин камгалап, өөредилге албан черинин удуртулгазын илереттинген четпестерни чайладыр талазы-биле хемчег алырын хүлээндиреринин дугайында судче 20 негелде билдирешишкени прокуратура кириген. Мөңгүн-Тайга район суду прокурорнуң негелдезин долузу-биле хандырган. «Мугур-Аксы суурда уругларның уран чүүл школазы» муниципалдыг албан черинин директору Олча Доржудан күш-ажыл хоойлужудулгазының хажыдышкынын чайладырын негээн. Амгы үеде шалың өрөзи бүрүн төлөттинген.

Антон БАРАНОВ,
Мөңгүн-Тайга районнуң прокурору.

ХОРАЛЫГ БУДУМЕЛДЕР ЧАЙЛАТТЫНГАН

Чаа-Хөл районнуң прокуратуразы төп кожуун эмнелгезинде хоралыг будумелдер-биле ажил талазы-биле федералдыг хоойлужудулганы күүселдезин хынаан.

2010 чылдың сентябрь 3-те РФ-тиң Чааза «Бүдүрүлгениң артынчыларын болгаш негелде езугаар чыгбаска, мөөңнээрге, ажылгаарга, хоразын арыглаарга, сөөртүргө хамаатыларның амы-тынынга болгаш кадыкшылынга, мал-маганга, үнүштерге болгаш долгандыр турар хүрээлелге хора чедирип болур чырыдылга херекселдерин, электри лампаларын узуткаарының дүрүмнерин бадылаарының дугайында» доктаалының 3 пунктузунга дүүштүр юридиктиг черлер болгаш хуу сайгарлыкчылар ажылгап каапкан, ртуть долдурган лампаларның чыылдазын, мөөңнээриниң, ажылгаарының, хоразын чайладырының, сөөртүрүнүң болгаш шыгжаарының талазы-биле тодаргай байдалдарга хамаарыштыр саавыры ажылдап кылып ужурлуг. Ол ышкаш бо ажылга харысалгалыг кижилерни томуйлаары көрдүнгөн.

төп кожуун эмнелгези» күрүнениң бюджет албан черинде ртуть долдурган лампаларның чыылдазын, мөөңнээрин, сөөртүрүн организастаарының талазы-биле сагыыр ажылдар кылдырмаан дээрзин прокурор хыналдазы илереткен. Ындыг турбуже Росхереглелхайгааралдың ажылдакчылары ыңдыг хажыдышкын дээш эмнелгениң кол эмчизин административтик харысалгага онаваан болган. Ындыг чорук кол эмчинин хүлээлгезинин күүседикчинге хамаарыштыр административтик чурум хажыдышкынының дугайында прокурорнуң херек оттурарынга барымдаа болган.

Ол сайгарылганың түңнелинде кол эмчини 10 муң рубльге торгаан. Оон аңгыда прокурор Росхереглелхайгааралдың Тыва Республикада эргелелин удуртукчузунче хажыдышкынны чайладырының дугайында негелде кириген. Прокурор хайгааралының материалдарынга үндезилээш, эргелелдин Улуг-Хем болгаш Чаа-Хөл кожууннарда девискээр килдизинин удуртукчузун харысалгага онааган.

Оюмаа ЫНАЛАЙ,
Чаа-Хөл районнуң прокурору.

Авторларның бирээзи — Айгерим

Радио биле телевидение — организастыг болгаш техниктиг тургузуунуң аайы-биле элээн нарын массалыг информация чепсектери. Дамчыдылгаларны белеткээринге, оларны эфирге үндүреринге тускай эртембилиг, арга-мергежилдик он-он кижилер боттарының үлүүн кирип турар. Оларның ажылы көрүкчүлөрүнүн караанга көзүлбес, кулаанга дыңналбас. Ындыг бедик мергежилдик кижилериниң бирээзиниң дугайында бөгүн бижикседим.

Телевидениеге болгаш солуннарга элээн арга-дуржулгалыг журналист-даа болзумза, 1994 чылда Тыва радиого ажылдай бергеш, радиожурналисттиң ажылының өске массалыг информация чепсектеринден ылгалдыг талаларын өөренип алыр ужурга таварыштым. Аңаа меңээ хоочун үн оператору Айгерим Чалановна Сандан база дыка дузалаан. Ооң меңээ берип турган арга-сүмелери, чогаадыкчы ажылы эвес болза, радиодамчыдылгалар кулакка чараш, сонуурганчыг кылдыр дыңналбас деп чүвени ыяк билип алган мен. Арын-шырайы аянын чараш, чугаа-сооду топтук, кезээде бадыткалдыг үн оператору Айгерим Чалановна-биле ажылдаары бо кижиге таарымчалыг-даа, нарын-даа, харындаа берге деп болур.

Радиодамчыдылганы белеткээр талазы-биле организастыг ажылдарны ай, хүн, шак аайы-биле баш бурунгаар графиктеп каан боор. Дамчыдылганың сценарийин дужаар хуусааы чоокшулап орда-ла, дамчыдылганың белеткели канчаар чоруп турарын Айгерим Чалановна айтырып каап турар алаар кижиге. Баштайгы дээрзинде иштимде аңаа арай-ла таарзынмайн турган мен — сценарий дужаар хуусаа-даа элек, үн операторунуң

Тыва радионун үн оператору Айгерим Сандан студияда.

кандыг херээ боор. Сөөлүнде биле бергеним — ол дээрге Айгерим Чалановнаның ажылынга харысалгалыг болган. Дамчыдылганың сценарийин болгаш аңаа кирир үн материалдарын графикте айыттыг хуусаадан эрте редактор дужааптар болза, дамчыдылганы белеткээринге үн операторунуң үези хөй, дамчыдылганың шынары эки боор чүве бооп-тур. А үн операторунуң ажылы-ла хөй: дамчыдылганың киржикчилериниң магниттик пленкада бижиттинген чугаазын аштаар, хөгжүм каасталгазынга херек аялгаларны шилип алыры дээш... Ооң уламы-биле дамчыдылгаларның белеткелинге хамаарылган дыка шыгыгыраан.

Үн операторунуң берге ажылдарының бирээзи — дамчыдылгаларга кириштирер кижилерниң магниттик пленкада бижээн чугаазын аштаары. Оларның аразында кандыг чугаалыг кижилерни чок дээр, орустап-тывалап «хойтпактаарлары», келдирлээри, өйлеп-өйлөп өжү-даа эдерлери бар. Бо бүгүнү оларның чугаазындан аштап кааптар. Айгерим Чалановна редактор база кижиге болгай. Кижилерниң чугаазында частыгыларны,

соора чугаалаанын, оларның чугаазының ниити утказын барымдаалап, редакторлап кааптар. Арга-дуржулгалыг үн оператору-биле үр ажылдай бергеш, авторларның чугаазын аштаарынга туду киришпес-даа апарган мен — арыглаан бижимелин дыңнап алыр. Дамчыдылганы кандыг аялгалар-биле каастаарга, ооң утказынга дүүшкөк, хөөнүгө тааржырыл дээрзин Айгерим Чалановна билер. Тааржып болур аялгаларны радионун үн шыгжамырындан ап алгаш, дыңнап, эң-не тааржырларын шилип алыр. Кулаамче «теве тепкен» болгаш, мен бо ажылга шуут киришпес турдум. А бо радиодамчыдылгаларны башкарып эрттиреринге, эң ылаңгыя радиочурумал болгаш очеркти номчурунга хөй арга-сүмени Айгерим Чалановна меңээ берген. Дамчыдылганың утказының аайы-биле каяа кандыг хөөнүг номчурун черле эң-дес, херек болза, катап-катап номчудар. Номчурунга шору мергежий бергенимде, «маңаа мынчаар, аңаа ынчаар номчуур-дур» деп аравыста маргыжа-даа бээр бис. Редактор биле үн оператору дамчыдылганы эки шынарлыг кылып алыр деп чаңгыс аай сагыш-

сеткилдиг болза, ындыг янзылыг чогаадыкчы маргылдаалар черле бо-ла үнүп кээр чүвеле болгай. Ынчаар маргыжып тургаш, кылып алган дамчыдылгавысты дыңнакчылар сонуургаан деп сураан дыңнааш, дыка амыраар бис. Ындыг өөрүшкүнү Айгерим Чалановна хөй журналистер-биле үлөжип чораан.

Ада-иези малчыннар, боду мал-маган аразынга өскөн болгаш, «Малчыннарның радиостанциязы» деп дамчыдылганы белеткээринге, эфирге дыңнаарынга ынак чораан мен деп Айгерим Чалановна чугаалаар кижиге. Ынчан ооң караанга ачазы Чалан Балбырович Монгуш, авазы Оолак Чөлбекеевна Ооржак, оларның көжүп-дүжүп чораан черлери, анай-хураган, бызаа-көзээ бажы дозуп чорааны одарлары, өскөн-төрзөн Сүт-Хөлүнүн, Манчүрээниң делгемнери карактарынга чуруттуна бээр.

Үн оператору нарын мергежилди шиңгээдип алырынга дузалаан, алыс боду Тывага ат-сураа алгыг ыраажы, радионун үн режиссеру Сүрүм-маа Майдыр-ооловна Климге өөрүп четтиргенин сагыжында амга чедир илередип, кады ажылдап чораан эш-өөрү, радиожурналистер: Александр Монгуш, Калдар Монгуш, Светлана Данзын-оол, Миний-оол Ондар, Биче-оол Маады дээш, өскелерниң-биле кады эки кижилер дугайында чонга радиодамчыдылгаларга чугаалап берип, чогаадыкчы сеткил-хөөнүг болганынга «Почетный радист России» херек демдээниң эдилекчизи, Айгерим Чалановна Сандан өөрүп чоруур. Ол чогаадыкчы сеткил-хөөнү ооң-биле үлөжир салым-хуулуг болганым меңээ база өөрүшкү.

Шаңгыр-оол СУВАҢ, журналист.

Чурукту Айгерим Сандан-ның хууда архивинден алган.

Өскүс уруглар чаа бажыңнар

Амгы үеде күрүнү талазындан өскүс гаш ада-иезиниң хайралы чок арткан уруг-ның амыдырал-чуртталгаларның эрге-ажыг уруг сагыш салдынып турар.

Эрзин кожуун чагызының ажил-чорудулганы кол угланышкыннарның рээзи — өскүс болгаш ад-зиниң хайгааралы чок ар-уругларны чурттаар оран-биле хандыраары. 2014 ч-ийи аал чурттаар 8 ба-ны суурнуң мурнуу тала-да чаа микрорайонда, Т-Хөл болгаш Ширшин а-кудумчуларга тудар кыл-планнаан турган. Капитал-дуг эргелели ук бажың-хуу сайгарлыкчы М.Л.До-биле керээ чаргаш, тур-ган. Амгы үеде электри-дырылгасындан аңгыда, т-ажылдары доозулган. Эле-шугумун капитал тудуг эрг-ли «Тываэнерго» черинге-варь айда кылдырар.

Өскүс болгаш ада-иези хайгааралы чок арткан уругга бажыңнарның дүл-лерин байырлыг байд-хүлээдир езулал Чаа-бүдүүзүнде болган. Ол ба-нарга чурттаар аас-кежи-болганнар: Нарын суму-М.А.Шижээ, А.С.Морган, Даг суму-Р.С.Ман-Г.Э.Севилбаа, Эрзин суму-дан С.А.Күскелмаа, Р.Р.Та-ров, А.Д.Чымба, А.Д.Чо-С.Т.Буян, А.А.Соян, Р.Ч.И-дыр, С.А.Оюн, Ш.М.Бал-А.Э.Кыргыс, А.Н.Чанчы-А.С.Далай.

Бо дээрге Тыва Чазак болгаш Эрзин кожуун ча-газының 2015 чылды т-рыштыр уругларга онза-белээ болган. Чаа бажы-га чурттаар уруглар бол-оларның чоок кижилери о-белекти сеткилинден үнө-көрбүшаан, ону камныг э-лээрин күзеп каалыңар.

Кожуун чагыргазы парлалга албаны.

Ажылын эртем-биле холбаштырган чылгычы

— Өвүр кожуунда «Кошкарлыг» көдээ ажил-агый бүдүрүлгө кооперативиниң удуртукчузу, чылгычы Буян Самбуу-биле ужурашкаш, ооң ажил-ижиниң, амыдырал-чуртталгазының дугайын ижин кара чокка чугаалажып ора, ол дээрге бурунгаар көрүштүг, өгбелерниң бурун шагдан бээр кылып келген чылгы ажылын чаа үениң негелдизинге дүүштүр тургузуп чоруур быжыг тура-сорук-туг оол-дур дээрзин эскердим.

Херектиң ужуру чүл дээрге, Буян төрзөн булуну Өвүрүнде чылгычылап ажылдап чоруур. Бичии чажындан аът мунарынга хандыкшылдыг оол өзүп келгеш, тыва чоннуң эрте-бурунгу транспорту болур аътты эртемге үндөзүлөп өстүрериниң аргаларын бодап келген. Көдээ ажил-агыйның дээди эртемин чедип алгаш-даа, ол дилээшкенин уламчылап, чылгы мал талазы-биле дыка хөй ажылдарны бижээн. Ооң уламындан Бүгү-россияның Рязань хоорайда чылгы мал талазы-биле эртем-шинчилел институтунга тыва аът талазы-биле эртем кандида-дының чадазын камгалаарынга белет-

Чылгычы Буян Самбуу. Чурукту авторнуң архивинден алган.

кенип турар.

Тываның кыдыг-кызыгаар булуңунга чылгы азыраар ажил дыка берге болгай. Ону эртем-биле холбаштыр күүседири оон-даа нарын, чүгле ажылынга ынак, эртеминге бердинген аажок

ажылгыр кижиге шыдаар. Буян Самбуу ындыг кижилерниң бирээзи-дир дээр-зин эскердим.

Буяның Кошкарлыгга чылгы малы 400 баш ажа берген. Бо кышты мен-ди эртип турар, чүге дээрге оларның

азыралы тергин эки, бүгү чүүлдер эртемге үндөзүлөп кылып турар. Тываның ховар оолдарының бирээзи бол-көңүс аныяк, ийи уруглуг, төлөп-ада, езулуг буяныг ишчи Буянга ү-орар Чаа чыл уткуштур байырым-чедирип, мал-маганы хүр-менди к-ажарын, ал боду, өг-бүлөзи каң ка-болурун, эртем адын чедииникин камгалап алырын сеткилим ханыз-дан күзөвишаан, болдум шаам-би-бижээним дараазында йөрээл одур-ларны бараалгадып ор мен, оглум.

Тыва-ыстың онза, чараш

Өвүр черде

Тыва аъттың дынын туткан

оглум-дур сен

Чылгы малың Өвүр сыңмас

өзер болз

Чырык күзел —

эртем адын чедип аар сен

Чаптанчыг чаш ажы-төлүң —

салгалдарың

Чараш, төрзөн Өвүрүнү эзлелиң

Өшкү-Саар ООРЖА

Россияның болгаш Тываның көдээ ажил-агыйының алдар-ажылдакчызы.

Тыва Республиканың Баштыңының Чарлыктары

Тыва Республиканың күрүне шаңналдары-биле шаңнаарының дугайында

Культура болгаш уран чүүлдүң сайзырынга үлүг-хуузу болгаш хөй чылдарда сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың Улустуң чурукчузу» хүндүлүгү Тыва Республиканың Чурукчулар илелиниң кежигүнү, улусчу мастер – даш чукузу **Эрес-оол Байырович Байынага** тыпсыр.

Чедип алган чедишкениннери болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг аялдамчызы» хүндүлүгү атты Россия Федерациясының Пенсия фондузунун Тыва Республикада салбыры — күрүне чарниинин информация камгалалың талазы-биле бөлүктүң кол специалист-эксперти **Виктор Иванович Бельков** тыпсыр.

Амыдыралдың кадык омур-хевирин таалдарыңа идепкейи болгаш хөй чылдарда үрө-түнелдиг ажылы дээш Тыва Республиканың алдарлыг аялдамчызы» хүндүлүгү атты «Элээди чарларның спорт школазы» уругларга елде өөредилгениң республиканың үнениң бюджет албан чарниинин тренер кызы **Александр Андреевич Чабанга** тыпсыр.

Хөй чылдарда сыныш чок албан-хүмези дээш «Тыва Республиканың алдарлыг аялдамчызы» хүндүлүгү Тыва Республикада Иштики херек-ямызының ведомстводан дашкаар галал-хайгаарал килдизи федералдыг үнениң казна албан чарниинин салбы — Барыын-Хемчиктин ведомстводан каар камгалал-хайгаарал килдизинин ылыниги **Виктор Иванович Чепраса** тыпсыр.

Үгүрүк аътты өөредиринге ачы-яязы болгаш белеткээринге онза иказы база «Наадым-2014» аът иштарыңа тиелелге дээш «Аът ажының талазы-биле Тыва Республиканың алдарлыг мастери» үлүг атты Россия биле Тываның демнежилгенин болгаш Кызыл хоорайның үндезилетинип тургустунганының 100 чыла тураскааткан аът чарыкыңа Тыва Республиканың чемпиондының тиелекчи-5 км хемчээлге 4 хардан өрү назылыг үктөр аразыңа 1-ги черни ээлээн **Ди Север-оолович Кужугетке;**

Россия биле Тываның демнежилгенин болгаш Кызыл хоорайның үндезилетинип тургустунганының 100 чыла тураскааткан аът чарыкыңа Тыва Республиканың чемпиондының тиелек-40 км хемчээлге тыва уксаалыг аът-разыңа 1-ги черни ээлээн **Мерген-оолович Кууларга** тыпсыр.

Тыва хүрешке бек спортчу чедиш-ри дээш «Тыва Республиканың

Шаңнаарының дугайында

Чедип алган күш-ажылчы чедишкенин болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг а дээш Россия биле Тываның демнежилгенин болгаш Кызыл хоорайның үндезилетинип тургустунганының 100 чылын демдеглээринин Тыва Республиканың юбилейлиг каал медалы-биле

Мадыр-оол Сурунович Дамдынны Тыва Республиканың күш-ажылдың чуну;

Аюновна Дыртык-оолду — Тыва Республиканың Алдан-Маадыр ат-ционал музейин күрүнениң бюджет чарниинин директорнун эртем тала-е оралакчызы;

Начын мөгези» хүндүлүг атты **Өвүр** кожууннун Хандагайтының элээди уруг-ларның школазы назы четпээннеринин өөредилгенин муниципалдыг бюджет-тиг албан чарниинин тыва хүрешке тренер башкызы **Отчугаш Иванович Тежикке** тыпсыр.

Өөредилге адырыңа хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының хүндүлел би-жии-биле Ак-Довурактын № 2 ортума-к ниити өөредилге школазы муниципалдыг бюджеттиг ниити өөредилге албан чар-ниинин орус дыл болгаш литература башкы-зы **Галина Дагыл-ооловна Хайдыпты** шаңнаар.

Культура болгаш уран чүүл адыры-ңа хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңы-ның хүндүлел бижи-биле Каа-Хем кожууннун Сарыг-Сеп суурда уругларның уран чүүл школазы уругларга немелде өөредилгенин муниципалдыг бюджеттиг өөредилге албан чарниинин хореография салбырының башкызы **Тамара Алексан-дровна Паданны;**

«А.Б. Чыргал-оол аттыг Кызылдың уран чүүл колледжизин» ортума-к профес-сионал өөредилгенин күрүнениң бюджет-тиг өөредилге албан чарниинин үрер, кагар болгаш хылдыг хөгжүм херекселдеринин башкызы **Буян-Маадыр Ирбен-оолович Тулушту** шаңнаар.

Хөй чылдарда сыныш чок албаны дээш Тыва Республиканың Баштыңы-ның хүндүлел бижи-биле Тыва Рес-публиканың Шериг комиссариатының шериг-эмчи комиссиясының специали-зи **Олег Борисович Литовченко;**

Тыва Республиканың Шериг комис-сариатының хамаатылар-биле ажыл та-лазы-биле килдизинин начальнигинин улуг дузалакчызы **Валентина Ивановна Сели-верстованы** шаңнаар.

Үрө-түнелдиг күш-ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының хүндүлел бижи-биле Тыва Республиканың Арби-траж судунун судьязының дузалакчызы **Санчаа-Аяс Давааевич Монгушту** шаң-наар.

Хөй чылдарда үрө-түнелдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының хүндүлел бижи-биле Улуг-Хем кожууннун Арыг-Үзүү сумузу көдээ чурттакчылыг черниң Төлээлекчилер ху-ралының депутаты **Марина Викторовна Мандан-оолду** шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы
Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

2014 чылдың декабрь 26

№ 290

Бии-Хем кожууннун Туранның № 2 орту-мак ниити өөредилге школазы муници-палдыг ниити албан чарниинин директору;

Кара-кыс Васильевна Чолдакты — Тыва Республиканың күш-ажылдың хоо-чунун шаңнаар.

Сагыш-сеткил мөзү-бүдүш культуразын сайзырадып база кадагалаа-рыңа үлүг-хуузу дээш Россия биле Тываның демнежилгенин бол-гаш Кызыл хоорайның үндезилетинип тургустунганының 100 чы-лын демдеглээринин Тыва Республиканың юбилейлиг тураскаал медалы-биле

Долаан Михайлович Кууларны — сарыг шажын ламазы;

Март-оол Николаевич Норбу-Самбууну — сарыг шажын ламазы;

Апыш-оол Шууракаевич Сатты — сарыг шажын ламазы;

Аганак Щорсович Хертекти — са-

Тыва Республиканың күрүне шаңналдары-биле шаңнаарының дугайында

Культура болгаш уран чүүлдүң сай-зыралыңа үлүг-хуузу болгаш хөй чыл-дарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың культуразының ал-дарлыг аялдамчызы» хүндүлүгү атты «А.Б. Чыргал-оол аттыг Кызылдың уран чүүл колледжизин» ортума-к профессио-нал өөредилгенин күрүнениң бюджеттиг өөредилге албан чарниинин игил болгаш бызаанчы клазының башкызы **Алина Александровна Оюнга** тыпсыр.

Энергетика адырында хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Респу-бликаның Баштыңының хүндүлел би-жи-биле

Игорь Оюевич Комбуну — Чеди-Хөл кожууннун «Хову-Аксы суурнун котельнаязы» Тыва Республиканың күрү-ненин унитарлыг бүдүрүлгезинин чылыг четкилерин хандырап талазы-биле сле-сарь;

Раиса Зинатуловна Кудашованы — «Ак-Довурак чылыг» Тыва Республи-каның күрүненин унитарлыг бүдүрүлге-зинин хандырылгач инженерин;

Раиса Бичелдейовна Могедирни — Чеди-Хөл кожууннун «Хову-Аксы суур-нун котельнаязы» Тыва Республиканың күрүненин унитарлыг бүдүрүлгезинин чылыг четкилеринин бойлер участогунун бойлер тургузар машинизин;

Анатолий Викторович Никитинни

«Тыва Республиканың алдарлыг аялдамчызы» хүндүлүгү атты М.А. Пережегинге тыпсырының дугайында

Тыва Республиканың сайзыралы-ңа ачы-хавыязы болгаш үрө-түнелдиг кады аялдамчылыгы дээш «Тыва Рес-публиканың алдарлыг аялдамчызы» хүндүлүгү атты «Водный мир» кызыгаар-латтыңан харысгалыг ниитилелдин директору **Михаил Алексеевич Пере-**

«Тыва Республиканың алдарлыг артизи» хүндүлүгү атты Н.Э. Кууларга тыпсырының дугайында

Культура болгаш уран чүүлдү сай-зырадырыңа ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг артизи» хүндүлүгү атты «Тываның нацио-нал оркестрин» күрүненин бюджет албан

Россия биле Тываның демнежилгенин болгаш Кызыл хоорайның үндезилетинип тургустунганының 100 чылын демдеглээринин Тыва Республиканың юбилейлиг тураскаал медалы-биле А.С. Самны шаңнаа-рының дугайында

Культура болгаш уран чүүл адырында хөй чылдарда үрө-түнелдиг ажылы дээш Россия биле Тываның демнежилгенин болгаш Кызыл хоорайның үндезилет-нип тургустунганының 100 чылын дем-деглээринин Тыва Республиканың юби-лейлиг тураскаал медалы-биле Тываның бюджет

Тыва Республиканың Баштыңы
Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

2014 чылдың декабрь 29

№ 297

рыг шажын ламазын шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы
Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

2014 чылдың декабрь 9

№ 281

— «Тыва чылыг» ажык акционерлиг ни-тителдин 2-ги бөлүктүң мастери.

Өөредилге адырында хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш

Тыва Республиканың Баштыңы-ның хүндүлел бижи-биле

Лидия Константиновна Хомченко-ваны — «Кызыл хоорайның № 5 гимна-зиязы» муниципалдыг ниити өөредилге албан чарниинин орус дыл болгаш литера-тура башкызы;

Валентина Романовна Тарасова-ны — Ак-Довурактын № 1 ортума-к ниити өөредилге школазы муниципалдыг бюд-жеттиг ниити өөредилге албан чарниинин орус дыл болгаш литература башкызын шаңнаар.

Хөй чылдарда сыныш чок ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңы-ның хүндүлел бижи-биле Хереглекчи-лерниң эргелерин болгаш кижинин чаа-гай чоруун камгалаар адырда хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республикада эргелелинниң бухгалтер учеду, отчеду болгаш экономика килди-зинин кол специалист-эксперти **Анжелика Николаевна Елизарьеваны** шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы
Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

2014 чылдың декабрь 9

№ 282

жегинге тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңы
Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

2014 чылдың декабрь 11

№ 284

чарниинин артизи **Надежда Эртинеевна Кууларга** тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңы
Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

2014 чылдың декабрь 15

№ 288

албан чарниинин артизи **Аян-оол Серге-евич Самны** шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы
Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

2014 чылдың декабрь 15

№ 287

УРУГЛАРГА БЕЛЕК

Тыва — каас-чараш бойдус чурумалы, чер адаанда чаштынып чыдар эгээртинмес казымал байлаа-биле онзагай чер. Ооң буурул дагларында Д.И. Менделеевтиң таблица-зында кирип турар элементилер барык шуптузу үүжелетинип мөөңнеттинген. Бистиң республиканың девискээринде алдын, мөңгүн суу, чес, хөмүр дээш, оон-даа өске ховар дээн казымал байлактар четчир болгаш артар. Бо ховар байлактын бирээзи хөмүр-дашты чүс-чүс чылдар дургузунда чүгле одалгага хереглээр-биле казып келген. А чоокку үеден эгелеп Россияда билдингир улуг үлетпүр бүдүрүлгези «Евраз» холдинг боттарына хүлээнип ап, «Межегей хөмүр-даш» уургайын башкарып, ажылды боттандырып эгелээн. Бо улуг бүдүрүлгениң ажылдакчылары кожазында Кочетов школазынга Чаа чылдың бүдүүзүндө белек-селектиг аалдап четкенер.

Тоолдарда ай-хүн херелдиг, алдын даңгыналарга болгаш тажы оолдарга дөмей айыраң-каас чечектер дег өөреникчилерниң ырлап, самнал турарын көөрге, шынап-ла, чоргааран-чыг. Тыва чурту эгээртинмес казар байлактыг чурт боорундан аңгыда, катап-таттынмас уран-талантылыг чоннуг. Айыраң чечектерге дөмейлеп орарым бо салым-чаянныг уруглар Таңды кожуунун Кочетов ортумак школазының өөреникчилери-дир. Уругларның танцы-самының, ыры-шоорунун аразында өөредилге эргелекчизи Чойгана Бапан-ооловна Сандак төрөөн школазының төөгүзүнүн база доозукчуларының аразын-

да алдарлыг кижилерин орус дыл кырынга кысказы-биле таныштырды. Кочетов ортумак школазының төөгүзү Тываның хөгжүлдези-биле тудуш харылзаалыг. Тус школа 1924 чылдың төнчүзүндө, 1925 чылдың эгезинде үндезилетинип тургустунган. Амгы үеде школада 165 өөреникчиге 26 башкы эртем-билигини дамчыдып, өөредип турар. Өөредилгеге сундулуг, орус дылга тергин чугаалаар, спортка бедик

лыг уруглар-дыр силер. Эки өөренип алгаш, төлөптиг кижилер болуп, чурумалдыг тыва чериңерниң хөгжүлдезинге үлүг-хуунарны кириер силер. Төрөөн сууруңар чоогунда чыдар алдын, хөмүр-даш тывыжыга ажылдаар дагжы мергежилдиг болуруңарны база күзедим, уруглар. Үдөп турар 2014, моорлап келир Чаа чылды эки, менди-чаагай уткуур силер — деп чагыг-сөзүн бергеш, чигирзиг белек-

суурга чаңгыс эвес удаа белек-селектиг аалдап четкен. Чаа өөредилге чылы эгелээр мурну август айда Кочетов школазынга 81 200 рубль өртектиг хөгжүм херекселдин бүрүнү-биле садып берген, а суурнуң улуг-бичии уругларыга улуг белек — ойнаар чаа дериг-херексел болган. Суурнуң ортаа кудумчузунда чайганыштарны, бичежек янзы-бүрү ойнаар дериг-херекселдерни тургузуп кааны кайы

бүдүрүлге «Межегей» хөмүр-даш компаниязы-биле чаа баг дег сырый харылзага ажылдап турар бис. Суурука болгаш школавыска терилдиг дузаны көрүчүрүр бүдүрүлгениң улукчузу Вячеслав Сарабаза оон кады ажылдап тээш-өөрүңгө өөрүп четчирүрүр бис».

Алла Сарыг-ооловна дуп-оол, суму башты. «Суг-Бажа» суур — Тыва төөгүлүг черлериниң бири. Оон аңгыда казымалыг онзагай булуң. Мың хөмүр-даш чыдынының чамыры чаштынып чыдар, ажыктыг байлак-биле «Межегейголь» хөмүр-даш уургайынын эгелээш-ле бичирүтпайн харылзажып тур өөрүнчүг. Суурнуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин улуг деткимчени кылып бер турар. Чаа чылда дагжы колларыска чедишкинне сумунуң чонунуң мурнундан зедим!».

Төөгүлүг Суг-Бажаның чакчылары улуг бүдүрүлгезиңиң ажылының шуудап чоруй турарына бүзүрөп, оларга чыгыс эки орукту йөрээп арткан. «Евраз» холдингиниң турунунда кирип турар «Межегей» хөмүр-даш уургайы тудуу эрткен чылын эгелээн. Тудугнуң улуг ажылы-ле чергелештир хөмүр-даш казып тывар ажылды соккупайн турар. Межегей чыдының ажыл-чорудулгазы Тыва төөгүзүндө чаа арынны ажык болгаш республиканың бүдүрүлгеге хөгжүлдезинге улуг иш болур.

Ася БАЗЫР-О

Авторнуң тырттырчуруу.

көргүзүлгү уругларның барына башкылары чоргаарланып демдегледилер.

Оларның төрөөн суурунун чоогунда, хөөредип чугаалаар болза, каш базым черде «Межегей» хөмүр-даш тывыжын казып, тып турар улуг бүдүрүлге бар. Бо бүдүрүлгениң удуртукчузу Вячеслав Геннадьевич Сараев Чаа чыл байырлалының бүдүүзүндө школачыларга белек-селектиг аалдап четкеш, оларның кайгамчыктыг уран-талантызын магадап көргөш, чылыг сөстөрүн чугаалаан:

— Силер ховар таланты-

терни сөңнээн.

Кочетов суму чагыргазының даргалары суурнуң хөгжүлдезинге улуг үлүг-хуузу кирип турары дээш уургай бүдүрүлгезиниң ажылдакчыларына четтиргенин илереткенер. Уруглар боттарының уран холдары-биле шеверлээн каасталгаларын болгаш чуруктарын берген. Ол хире улуг белек алган болгаш ындыг-ла боор, деткиччилеринге өөрөөн сеткилин кочетовчулар улай-улай чугаалааннар.

«Межегей» хөмүр-даш уургайының ажылдакчылары бо

ырактан көскү, ону долгандыр шевергини кончуг херимнеп каан. Ол ойнаар шөлге чылыг үеде бичии уругларның каткы-хөглүг алгызы дола бээр. Шыпшың, ыржым булуңуң бурунгаар сайзыралыңа «Межегей» хөмүр-даш бүдүрүлгезиниң деткимчезин демдегледип болур. Суурнуң чурттакчылары оларга өөрөөн сеткилин мынчаар илереттилер.

Андрей Мөңгеевич Оюн, Кочетов школазының директору: «Мен бо школаны 16 чыл удуртуп тур мен. Чоогувуста чаа тургустунган улуг

ОНЗАГАЙ «СЕРЕБРЯНКА»

Чоокта чаа «Серебрянка» санаторийинге кадым быжыглап дыштаныр аргалыг болдум.

Мында чүрек-дамыр, нерв системазы, сөөк-даяк, чүстер дээш, оон-даа өске аарыгларны эмнеп турар. Үш каат санаторийниң артыы талазы көктүг-шыктыг, агып чыдар кара суглуг, хады, теректерге бүзээлеткен, а мурнуу чарында чүзүн-баазын чечектер тараан, ооң чаагай чыдын кижиге тынып оруксаазы кээр. Санаторий-

ге эмнедип келген хоочуннарны чылы-биле уткуп, чедип алгаш, чедирип турар кижилер санитарлар болду. Эки эмнээшкени-биле чергелештир чөмгөрери аажок амданныг, хөй янзы шынарлыг, чурттаар өрээлдери арыг-силиг.

Эмчилер болгаш ажылдакчылары эвилең-ээлдек, чазык-чаагайы кайгамчык. Назын улгады бээрге, кижиниң сөөк-даяа аарыыр. Ону изиг малгаш-биле чинчээрге магалың! Аңаа Мила Кара-Донгак аажок

мергежээн. Ол ышкаш хол-биле нугуушкун кылып Олег Оюн оларның эмнээшкени менээ аажок дээштиг болган.

Буянныг эмчилеривиске, санаторийниң найыралдыг коллективинге «Шын» солунувус дамчыштыр мээң аарыг буттарымны эмнеп, экижидип бергени дээш өөрүп четтиргенимни илередип, өг-бүлезинге аас-кежикти, кадыкшылды, ажыл-ижинге чедишкиннерни күзедим.

Ч.К-Д. МЕЧИН.

Кызыл хоорай.

ЧИТКЕНИН БАРЫМДААЛААШ...

Репрессиялардан когарааннарны агартканының дугайында 2002 чылдың октябрь 17-де Кызыл кожуунуң күш-ажыл болгаш социал хөгжүлдө эргелелиниң Совет-оол

Шангышович Кууларның адынга тывысканы №В117 595 шынзылганың читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

ИЗВЕЩЕНИЕ

В отдел земельных, имущественных отношений и архитектуры администрации Пий-Хемского кожууна поступило заявление от г. **Алдын-Херел Евгений Владимировича** о предоставлении земельного участка в аренду сроком на 49 (сорок девять) лет земельного участка из категории земель сельскохозяйственного назначения с общей площадью 25000 кв. м, расположенного по адресу: Республика Тыва, Пий-Хемский район, местечко "Кургаг-Хадын", разрешенное использование — для ведения личного подсобного хозяйства.

Начальник отдела земельных имущественных отношений и архитектуры Б.В. Кужугет.

ЧАРЛАЛ

25.01.2015 чылда Вавилинский затон №13 (Вав. затон №2) чурттакчыларның ниити хуралы болур. Болур шагылакта, 3 доктаамга. Чонну озал чокка дөгерге чыгып кээриңиңиңиң тур.

Оргкомитет

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.

Кол редакторнуң хүлээлгезин күүседип турар А.М.МОНГУШ.

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, редакторнуң дузалакчызы — 2-30-69, редакторнуң оралакчызы — 2-19-87, реклама, чарлал килдизи — 2-03-90.

КИЛДИСТЕР: Ниитилел-политиктиг килдиз—2-17-91, 2-17-05. Экономика килдизи — 2-40-77. Социал камгалал болгаш хөй-ниити амыдырал килдизи — 2-03-88. Очулга килдизи — 2-03-87, бухгалтерия — 2-18-10. Тел/факс (394-22) 2-30-69.

Неделяда үш катап үнер. Хемчээли 2 парлаар ама.

Тираж 5302. Чагыг 2. Номерни парлагаш дужаганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810900004000277 Корр.счет № 30101810500000000735 БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникация адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албаның Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солуну 2012 чылдың декабрь 3-те бүртүккөн. Херечилел дугаары — ПИ № ТУ17-00068. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко, 1).

Солунда парлааттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияга туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары болгаш өске-даа фактылар дыңнадылганы дээш авторлар боттары харыылаар.